

ЗДРАВНАТА СИГУРНОСТ КАТО ОТНОШЕНИЕ МЕЖДУ СЪСТОЯНИЕ И СПОСОБНОСТ ЗА ЗАЩИТА НА ПРАВОТО НА ЗДРАВЕ

Доц. д-р Станислава Минева

I

Човешкото здраве и неговата защита е проблем с множество измерения, който не е нов за човечеството, но от две десетилетия се превърна в предмет на широки дискусии в контекста на новата концепция за здравна сигурност като основен компонент на човешката сигурност. Изследванията, посветени на тази концепция, отбелязват като важно събитие за нейното утвърждаване Доклада на Програмата за развитие на ООН (ПРООН) – „Новите измерения на човешката сигурност“, публикуван през 1994 г. В него по категоричен начин се поставя въпросът за необходимостта от изцяло нов подход в политиките и практиките за сигурност на националните държави и се очертава единствената легитимна цел на доброто управление – грижата за човешкия живот. Насоките за промяна, очертани в доклада, са свързани с необходимостта от универсална грижа за хората, справедлив достъп до образование, здраве, работа, зачитане на правата на човека като основен компонент на сигурността. В доклада се обвързват не само икономическите, политическите и екологичните, но и здравните проблеми на хората като проблеми на сигурността. По този начин здравната сигурност намери своето естествено място в очертаните ключови компоненти на човешката сигурност.

В литературата, посветена на развитието на идеята за здравна сигурност, съществуват два основни подхода за разкриване на нейната същност. По-голямата част от изследванията условно могат да бъдат определени като – традиционни измерения на осмисляне на здравната сигурност, при които акцентът е поставен върху „сигурността“ в контекста на концепциите за национална, регионална и международна сигурност. Положение, което логично съответства в политически план, където „сигурността“ продължава да се интерпретира в нейното тясно тълкуване като сигурност на територията от външна агресия или като защита на националните интереси във външната политика. Аналогично и здравната сигурност най-често се използва за обосноваване на политики и практики преди всичко в

тесните аспекти на държавноцентричния подход за справяне с предизвикателства пред националната сигурност, свързани с общественото здраве при извънредни ситуации, които са с потенциал да увредят икономическата, политическата и социалната стабилност на държавата. В резултат и в политиката, и в практиката фокусът е върху защитата на сигурността от външни заплахи, най-вече инфекциозни заболявания и биотероризъм. Чрез международното сътрудничество постиженията в тази област са неоспорими, но възприетият подход на отбрана обикновено се отнася до известен „враг“, до ситуации, в които може да се приложи набор от стратегии за справяне със специфичните проблеми във всеки конкретен случай, но този подход изисква непрекъснато повишаване на разходите за защита преди всичко в частта възстановяване на щетите. Потвърждение на казаното е все още възстановяването от наскоро затихналата епидемия от Covid-19. В резултат: здравната сигурност най-често се определя като **състояние на защитеност** от опасности, рискове и заплахи за общественото здраве в национален, регионален и глобален план. Състояние, което изисква непрекъсната готовност за реагиране. Една хуманна идея, в центъра на която е поставен човекът и проактивната грижа за неговото благополучие, е превърната отново преди всичко в инструмент за реализиране на външнополитически интереси [1, 2].

Много малко са изследователите, които се опитват да наложат разбиране и подход за разкриване на смисъла и предназначението на концепцията за здравна сигурност с акцент върху грижата за хората, за тяхното здраве и благосъстояние в контекста на концепцията за човешката сигурност. Ограничението в разбирането за здравната сигурност, свързано единствено със силно заразните заболявания и биотероризма, на практика пренебрегва други значими рискове за здравето със сериозен потенциал за бъдещо негативно въздействие върху индивидуалната здравна сигурност. Става дума за рискове с потенциал за остро въздействие върху здравето, като различни форми на насилие, конфликти и хуманитарни извънредни ситуации. Още по-смушаващи са рисковите фактори, които са с бавно и скрито негативно въздействие, като несигурност на храните, бедност, антимикробната резистентност, нездравословни условия на живот и поведения, некачествена здравна грижа, лошо управление на здравните ресурси, интегрирането на нови технологии в медицината и др. Очертават се нови предизвикателства, пред които ще се изправи сигурността на всяка отделна държава, а постепенно и човечеството, в резултат на влошеното здраве на индивидуално ниво поради неадекватна здравна политика, поради неравенствата в достъпа до здравни услуги, поради различията в качеството на здравните грижи. Всяка една от изброените причини е нарушение на правото на здраве. Това са рискове, чиито дългосрочни последици на настоящия етап се подценяват, защото тяхното идентифициране поради бавното развитие на проблемите, които пораждаат, е трудно. Освен от инфекциозни заболявания, или биотероризъм, съвременните общества е възможно в перспектива да се окажат дестабилизирани поради увеличението на психични и поведенчески здравословни проблеми, хронични заболявания, неочаквани странични ефекти от свръхупотреба на антибиотици и иновативни медицински технологии при лечение. Трудно е да бъдат оценени резултатите от подобни последици в социален и икономически план. Според някои експерти например антимикробната резис-

тентност е фундаментално различен вид криза, която изисква да се пренесем от бъдещето в настоящето, превръщайки настоящето в бъдеща извънредна ситуация.

Поради така представената най-общо картина, която не се нуждае от доказване, доминиращата от десетилетия парадигма за сигурност според автора е изчерпана. Тя поставя държавата, а не човека, като основен обект на сигурност. Респективно установеният политически подход на управление на здравните проблеми е основан на страх и защитата е насочена преди всичко към извънредните заплахи за общественото здраве, най-вече инфекциозните болести. Необходима е трансформация на този модел на сигурност, който изисква все повече ресурси за ограничаване, минимизиране и неутрализиране на рискове и заплахи и за възстановяване на щети и санкции. Очертава се необходимостта от възприемане на нов проактивен управленски подход за постигане не само на „свобода от страх“, но и на „свобода от нужда“ и овластяване на човека чрез развиване на способности за адаптиране към динамиката на средата. Влагане на ресурси за постигане на човешка сигурност чрез *гарантиране сигурността на правата на човека* и разширяване на възможностите му за развитие. Става дума за модел на сигурност, който *повишава способностите за реализиране на жизнени перспективи*. В същата посока е отправен апел от Комисията за човешка сигурност на ООН през 2003 година, която в доклада си „Човешка сигурност сега“ очертава и визията за човешката сигурност като фундамент на националната сигурност [3].

II

Настоящото изложение е част от по-широко изследване. Авторът е наясно с някои формални и концептуални недостатъци, както и с недостатъчната пълнота на идеите и библиографските препратки, затова приема всички коментари и предложения. Целта е да се обогати разбирането на концепцията за здравна сигурност, в съответствие с което да се насочи вниманието към необходимостта от реализирането на политики и практики за развиване на устойчивост на системата за здравеопазване и гарантиране на правото на здраве на индивидуално ниво. За постигане на целта е осъществен преглед на публикувани материали и е направен ретроспективен анализ на наличните данни.

У нас концепцията за здравна сигурност няма сериозно политическо и практическо измерение. В ръководни документи – стратегии и концепции на Министерски съвет, в частност Министерство на здравеопазването, спорадично се използва терминът „здравна сигурност“, без да се даде дефиниция или да се очертае пътят за постигане. Единствено в проекта на последната Национална здравна стратегия с времеви обхват 2021 – 2030 е използван в контекста на функциите на надзора върху заразните болести. Нещо повече, в увода на проекта е записано: „здравето *следва да бъде* основна индивидуална, обществена и институционална ценност – един от основните компоненти на националната сигурност, следователно всеобща грижа и споделена отговорност“ [4]. Използваното бъдеще време с „пожелателен характер“ по отношение на определянето на здравето като ценност означава или липса на граматическа компетентност на авторите, или липса на

нормативна такава, крайно необходима за гарантиране на сигурността на което и да е човешко право.

В Стратегията за национална сигурност на Република България здравната сигурност не фигурира като компонент от секторните политики за сигурност [5]. Социалната сигурност е дефинирана в т. 82 като *„единство на високо качество в здравеопазването, материалните условия на живот, заетостта, социалното осигуряване и социалното подпомагане“*. А здравето, по-точно общественото здраве, е проблем на сигурността единствено във връзка с *„действието по надзора на заразните болести, опазването на страната от внос и разпространение на инфекции, ограничаване възникването на епидемични взривове и епидемии, използването на биологични агенти с терористична цел, осигуряване на висок имунизационен обхват на населението и организирането на бърз отговор по възникване на ситуации, заплашващи общественото здраве. Съгласно текста на т. 87 „специални действия се предприемат за превенция на масови заболявания сред уязвими и маргинализирани групи от населението“*.

Липсата у нас на визия за същността на здравната сигурност на държавно ниво, по-точно само частичното ѝ включване като цел единствено в тесния смисъл като защита от заразни заболявания, е повод за сериозен размисъл за бъдещето. В същото време академичната общност вече повече от десетилетие води дискусия, наблюдава се повишена активност на публикациите и изследванията в областта за здравна сигурност. Превес имат изследванията на специалисти от областта на общественото здраве, социалната медицина и медицинското право. Липсата на значими изследвания на специалистите по сигурност в областта на здравната сигурност само потвърждава извода, че у нас традиционният подход на тясно разбиране на „сигурността“ единствено в контекста на концепциите за националната и международната сигурност, респективно политика, насочена към гарантиране сигурността на държавата и защитата ѝ от външни заплахи, е все още водещ.

Под политика за сигурност авторът разбира управление на обществените процеси в посока създаване на необходимите условия и предпоставки за гарантиране правата на човека, чрез което се повишава гражданската сигурност. Сигурността е в сферата на субективното и се проявява *„в умението в максимална степен да се разкриват и използват реално съществуващите възможности, като се превръщат в реални резултати, в действителност“* [6]. Състояние на отсъствие на опасности, рискове или заплахи за здравето или поддържане на ресурс за тяхното предотвратяване и неутрализиране на последиците е непостижимо. Следователно може да бъде направен извод за несъстоятелност и абсурдност на охранителното разбиране на здравната сигурност както на международно, така в известна степен и на национално ниво. Тя трябва да се разбира като способност на държавата да гарантира правото на здраве, да защити всеки човек и обществото като цяло от факторите, които влияят негативно върху здравето, да създаде правен ред, който осигурява максимално възможна равнопоставеност в шансовете на гражданите за достъп до здравни услуги с високо качество. Според Ейбрахам Маслоу доброто общество е психологически здравото, а психичното здраве е достижимо само в среда, която свободно предлага на всеки индивид широк спек-

тър от възможности за развитие и реализиране. Става дума за гарантиране на сигурността на естествените човешки права, каквото е и здравето.

III

Направените констатации са призив към научната мисъл за полагане на усилия чрез експертиза на специалистите по сигурност да се систематизират знанията за осигуряване на сигурността на правото на здраве и да се насочи вниманието на публичната власт към необходимостта от възприемане на един нов, широк подход към същността на здравната сигурност и съответно към реализиране на адекватна политика за нейното реализиране.

Естествените човешки права по своята същност са потребности и тяхното удовлетворяване означава на първо място с признаване на правото на човешките същества да са човеци, на второ място – развиване на способности за защита на правата на човека. Здравето е основно човешко право, ключов компонент за минимално достоен живот и е пряко свързано с правото на живот. В своя публикация Ст. Коев посочва, че „появата и позитивната уредба на правата на човека е резултат на осмислената необходимост, касаеща защитата на гражданите от несправедливи действия на държавите... Конкретната цел на включването на правото на здраве в системата от норми на международното право е да се постигне радикална промяна на статуса на отделния човек и гражданин. Уредбата на това право като самостоятелно право на човека в международноправните актове задължава конкретните държави да предприемат необходимите мерки и решения, с които да го защитават и да спомагат за неговото упражняване от отделните граждани...“. Същевременно авторът отбелязва смущаващото положение у нас за липсваща изрична позитивна конституционна уредба на правото на здраве, както и че то не е изрично уредено и в действащото към момента българско текущо законодателство. Като субективно материално право то има двойствен характер – и на публично, и на частно субективно право, и само неговото изрично признаване може да „осигури обхватната му и ефективна правна защита“ [7].

Изложеното до тук, известна част от което е от друг авторов материал, и определения като това на В. Борисов: „Здравната сигурност на обществото е система от норми, институции, дейност и отношения, насочени към максимално възможна равнопоставеност в шансовете на гражданите за гарантиране на тяхното здраве, съответно на достъпа им до здравни услуги с високо качество“ [8] е част от аргументацията на автора да твърди, че фундамент на здравната сигурност не трябва да е традиционното и ограничено интерпретиране на връзката между здравето и сигурността в контекста на концепциите за защита на националната и международната сигурност, а е отношението между нормативно провъзгласеното право на здраве и гарантирането на сигурността на правото на здраве като функция на доброто управление на системата на здравеопазване. С други думи, здравната сигурност е отношение между състоянието и способността за защита на правото на здраве на всеки гражданин.

Според разпоредбите на чл. 52, ал. 3 от Конституцията на Р България държавата е задължена да закриля здравето на всички граждани. Подход, основан на

стандартите и принципите на човешките права – универсалност, справедливост, равнопоставеност, заедно с приложението на принципите за управление на системата на здравеопазване чрез ефективност и достъпност, особено по отношение на първичното здравеопазване, би бил ценен за гарантиране правото на здраве и за подобряване на здравната сигурност, защото първичното здравно обслужване се счита за един от най-сигурните пътища към здравна сигурност. Съгласно резултатите от национално представително проучване обаче, проведено у нас през 2019 г., негативните оценки за действащата в момента здравна система доминират над позитивните. Респондентите определят качеството на здравното обслужване в България като по-лошо в сравнение с другите страни – членки на ЕС. Очертани са три основни проблема – наличие на корупционни практики, лоши условия за лечение в държавните лечебни заведения и спад в професионалната подготовка на медицинските специалисти. Здравеопазването е посочено на пето място като област, в която корупцията е най-голяма. Всеки пети интервюиран споделя, че му се е случвало през последната година да не лекува свое заболяване поради отдалеченост на лечебното заведение от населеното място, в което живее. Всеки втори пълнолетен български гражданин е категоричен, че не е възможно да получи добро здравно обслужване, ако живее в малко населено място. Всеки трети споделя, че през последната година е имало случаи, в които не е могъл да си позволи лечение заради финансови проблеми. Липсата на средства за качествени здравни услуги, за лекарства, лошата здравна инфраструктура в населените места са сред водещите причини за влошеното здравословно състояние на българските граждани. Сред основните причини за здравословните проблеми е посочена и липсата на профилактика [9].

Става дума за необходимостта от качествено нова политика в областта на здравеопазването, която инвестира преимуществено в съхраняване на здравето за сметка на лечението на болестни състояния, в осигуряване на възможности за живот с най-добра перспектива в съответствие със здравословното състояние за сметка на минимално осигурено преживяване. Политика за здравна сигурност в нейния широк смисъл, която е интегрирана във всички други политики, с цел постигане на по-добро качество на живот и благосъстояние на отделния човек и обществото като цяло [10].

Влошеното здраве е причина за несигурност, но преживяването на опасност или заплахата за живота и здравето не зависи само от вида на опасността или заплахата, а от способностите и ресурсите на личността за справяне, от условията на средата, наличието на подкрепа и възможности на обществото, от обществената нагласа за сътрудничество и качеството на управление на държавата. Ако в миналото здравето е възприемано като състояние – човек е или здрав, или болен, и увеличаване на продължителността на живот е била водеща цел, днес става дума за увеличаване на годините на здравословен живот. Всичко посочено е в пряка зависимост от способността на държавата да гарантира сигурност на правата на своите граждани, да гарантира сигурност на правото на здраве.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Rushton, S., J. Youde.** Routledge handbook of global health security, Routledge, 2015.
2. Chiuq Ya-WenYi-Hao Weng, Yi-Yuan Su, Ching-Yi Huang, Ya-Chen Changand Ken N Kuo. The nature of international health security. – *Asia Pac J Clin Nutr* 2009;18(4):679–683.
3. Commission on Human Security: Human Security Now, New York, 2003.
4. Проект за Национална здравна стратегия 2021 – 2030, https://www.mh.government.bg/media/filer_public/2020/12/29/proekt_na_natsionalna_zdravna_strategiia_2021-_2030.pdf
5. Стратегия за национална сигурност на Република България, приета с Решение от 08.03.2011 г. на НС, Обн., ДВ., бр.19 от 8 март 2011.
6. **Христов, П.** Екологична сигурност. Варна, 2007, с. 20 – 28.
7. **Коев, Ст.** Право на здраве: исторически преглед на неговата международноправна уредба. COVID 19 – Мултидисциплинарен научен обзор. *Сб. Доклади и резюмета*, Ст. Загора, 2021, с. 34 – 35.
8. **Борисов, В.** Здравен мениджмънт с основи на здравната политика. София, 2003.
9. Общественото мнение по актуални проблеми в сферата на здравеопазването. Резултати от национално представително проучване, проведено по метода на полустандартизираното интервю в периода 19 – 27 септември 2019 г. сред 1000 пълнолетни български граждани в цялата страна, https://www.parliament.bg/pub/ncpi/NCPI_Health_2019_last.pdf
10. **Стойчева, М.** Здраве и качество на живот – съвременни измерения, приоритети и тенденции в здравната политика на Република България в условията на европейската интеграция, <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/download/123456789/28500/1/integration.pdf>, последен достъп 02.02.2022.

*доц. д-р Станислава Минева,
ВСУ „Черноризец Храбър“
Варна, Република България
stanislava.mineva@vfu.bg*

*Assoc. prof. Stanislava Mineva, PhD
VFU „Chernorizets Hrabar“,
Varna, Bulgaria
stanislava.mineva@vfu.bg*

**ЗДРАВНАТА СИГУРНОСТ КАТО ОТНОШЕНИЕ
МЕЖДУ СЪСТОЯНИЕ И СПОСОБНОСТ ЗА ЗАЩИТА
НА ПРАВОТО НА ЗДРАВЕ**

доц. д-р Станислава Минева

Резюме: Сигурността и здравето са блага, необходими за удовлетворяване на базовите човешки потребности и за реализиране на основните човешки права. Здравната сигурност следва да се разбира като способност на системата за здравеопазване в максимална степен да гарантира реализирането на правото на здраве.

Ключови думи: здраве, сигурност, състояние, способности, политики, защита.

**HEALTH SECURITY AS A RELATIONSHIP BETWEEN CONDITION
AND ABILITY TO PROTECT THE RIGHT TO HEALTH**

Assoc. prof. Stanislava Mineva, PhD

Summary: Security and health are goods needed to meet basic human needs and to realize basic human rights. Health security should be understood as the ability of the healthcare system to ensure the realization of the right to health to the maximum extent possible.

Keywords: health, security, condition, capabilities, policies, protection.